

ÜTOPYA ÜZERİNE GENEL BİR İNCELEME

A GENERAL EXAMINATION ABOUT UTOPIA

Arş. Gör. Murad OMAV

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü

Özet: Beş kısımlı bu çalışma, ütopya kavramı ve konusu üzerine genel bir inceleme yapmayı amaçlamaktadır. İlk kısımda ütopya kavramının ortaya çıkışına ve etimolojisine bakılmakta; ikinci kısımda kavramın Thomas More'daki ve günümüzdeki tanımı üzerinde durulmaktadır. Ütopyanın tarihi bir sonraki kısmın konusudur. Ütopyanın türlerine değindikten sonra, ütopyanın ve ütopyacılığın eleştirisi ve değeri ortaya konulmaya çalışılmaktadır. 'Kakotopya', 'distopya' ve 'karşı-ütopya'ya kısaca değinmekle birlikte, çalışmamız temel olarak 'ütopya' üzerinde yoğunlaşmıştır. Bundan dolayı 'ütopya' ile bağlantısı olan 'heterotopia' ve diğer kavramlar çalışmanın dışında bırakılmıştır. Ayrıca sadece yazılı ütopyalar incelemeye alınmıştır. Görsel ütopyalar (film, çizgi film, çizgi-roman vd.) bu çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Ütopya, Ütopyanın Tanımı, Ütopyanın Tarihi, Ütopyanın Türleri, Ütopyanın Eleştirisi, Ütopyanın Değeri.

Abstract: Under five sections, this article aims to make a general examination about the concept and subject of utopia. In the first section, we look into the origin of the concept of utopia and its etymology. In the second section, we give point to the definition of the concept in Thomas More and present-day. The history of utopia is the subject of the next section. After pointing out the varieties of utopia, we try to put forth the critics and the value of utopia and utopianism.

Although touching on 'cacotopia', 'dystopia', and 'anti-utopia' briefly, our study mainly concentrates on the 'utopia' itself. Hence, 'heterotopia' and other concepts that related about 'utopia' are left out of this study. Finally, only written utopias we take into account. Visual utopias (movies, cartoons, comic strips etc.) are not the subject of this study.

Key Words : Utopia, Definition of Utopia, History of Utopia, Varieties of Utopia, Critics of Utopia, Value of Utopia.

Krishan Kumar, *Ütopyacılık* isimli 190 sayfalık kitabının önsözüne, “Bu türden kısa bir kitap, ütopya gibi karmaşık ve çok yönlü bir konunun hakkını vermek iddiasında olamaz”¹ diyerek başlar. Kavramı meydana getiren More’un *Utopia* isimli eserinden bu yana ütopyaların yazılmadığı tek bir on yıl bile olmadığı² ve More’dan önce de oldukça eski tarihlerden itibaren bu kavramla nitelenebilecek eserlerin, kurgu ve tasvirlerin olduğu iddiaları benimsenirse ütopya gibi bir kavramı ve konuyu bir makalenin boyutları içerisinde genel olarak incelemeyi denemek onun üzerine bir iki şey söylemekten öteye gidemez gibi görünmektedir. Biz de birkaç ana başlık altında bunu yapmaya çalışacağız.

Kökeni

‘Utopia’ kavramı ilk defa, Thomas More’un 1516 yılında yazdığı, kurgusal bir adada bulunan Utopia isimli ‘ideal’ bir kent devletini anlatan, *Libellus vere aureus nec minus salutaris quam festivus de optimo reip[ublicae] statu, deq[ue] noua Insula Vtopia* (kısaca *Bir Ulusun En İyi Devleti ve Yeni Utopia Adası Üzerine*) isimli eserinde ortaya çıkmıştır.³ Eser Latince olmakla birlikte, eserin başlığında geçen –Latince ‘U’ harfi ‘V’ olarak yazıldığından Vtopia olarak yazılan– *Utopia* kelimesi, her ne kadar Eski Yunanca söz dağarcığında bulunmasa da, Eski Yunanca kaynaklıdır. ‘Utopia’, olumsuzluk bildiren ‘ou’ (οὐ) ile ‘yer’ anlamına gelen ‘topos’un (τόπος) More tarafından birleştirilmesinden oluşan, ‘olmayan ya da bulunmayan yer’ anlamına gelen ‘outopia’ kelimesinin ‘utopia’ olan telaffuzundan gelmiş gibi görünmektedir. Bununla birlikte, ‘iyi’ anlamına gelen ‘eu’ (εὖ) ile ‘yer’ anlamına gelen ‘topos’un (τόπος) birleştirilmesinden oluşup ‘iyi yer’ anlamına gelen ‘eutopia’ kelimesine de bir göndermede bulunmaktadır. Böylece ilk kez More’un ortaya koyduğu ‘utopia’ kavramı, hem bulunmayan yer (outopia) hem de iyi yer (eutopia) anlamlarını kendinde barındırmış görünen bir kavram olarak tarih sahnesine çıkmış⁴ ve hızla birçok Avrupa diline yayılmıştır.⁵

¹ Krishan Kumar, *Ütopyacılık*, çev. Ali Somel, Ankara: İmge Kitabevi, 2005, s. 7.

² Kumar, *Ütopyacılık*, s. 76.

³ Thomas More, *Utopia*, çev. Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Mina Urgan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006; More’un *Utopia*’sıyla ilgili olarak bk. Mina Urgan, *Edebiyatta Ütopya Kavramı ve Thomas More*, İstanbul: Adam Yayıncılık, 1984; İsmail Coşkun, “Şimdinin Eleştirisi: Thomas More ve Bir İmkân/Öneri Olarak Ütopyalar”, *Hece*, Sayı: 90/91/92, Haziran/Temmuz/Ağustos 2004, s. 209-17.

⁴ Michèle Madonna-Desbazeille, “Ütopya”, Michèle Riot-Sarcey vd. (ed.), *Ütopyalar Sözlüğü*, çev. Turhan İlgaz, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2003, s. 256-60.

⁵ Lyman Tower Sargent, “Utopianism”, *Routledge Encyclopedia of Philosophy Online*, Version 1.0, London and New York: Routledge, 1998.

Tanımı

Utopia ya da Türkçeleştirilmiş biçimiyle ütopya kavramının, More'da, onun hem kitabının ismini hem de kitapta anlattığı devletin ismini Utopia koymasından kaynaklanan iki temel anlamı olduğu söylenebilir. İlk anlamıyla o, More'un yazdığı edebî eserin adıdır. İkinci anlamıyla ise, gerekçelendirilmeyen ideallik ve gerçekleştirilebilirlik iddiası içeren⁶, şu anda bu dünyada mevcut olmayan, –ortaklaşacı bir düzen sayesinde, herkesin mutlu olduğu– ideal bir kent devleti kurgusudur. Kavramın bu ikinci anlamı, More'dan sonra, önceden yazılmış ve sonradan yazılan benzer eserlerin ve eserlerde belirtilenlerin bu kavramın altında toplanmasıyla genişlemeye başlamıştır. More'un ütopyasının temel olarak taşıdığı şu anda bu dünyada mevcut olmama ama imkân dâhilinde olma, 'ideal' olma, gerekçelendirilmeyen ideallik iddiası içermeye, insan bireyleri tarafından oluşturulduğu kurgulanma, adada olma⁷, bir kent devleti olma vb. özelliklerden biçim veya içerik olarak farklı özellikler taşıyan birçok eser, kurgu ve tasvir 'ütopya' olarak isimlendirilmiştir.⁸ Birkaç örnek vermek gerekirse, More'un Utopiası'yla benzer özellikleri olan ama ideal olana ondan farklı olarak bilim sayesinde varıldığını savunan Bensalem⁹, ütopya kavramının 'ideallik' özelliğinin içeriğini genişletirken, şu anda bu dünyada mevcut olmayan ve hiçbir zaman olamayacak, atlardan oluşan 'ideal' bir toplum kurgusu olan Houyhnhnmler Ülkesi¹⁰, onun 'imkân dâhilinde olma' ve 'insan bireyleri tarafından oluşturulma' özelliğini değiştirir. Platon'un Devleti¹¹ ütopyaya 'ideallik ve gerçekleştirilebileceğinin gerekçelendirilmesi' özelliği eklerken, Komünist ya da Sınıfsız Toplum¹² bu özelliğinin yanında onu şu andan alıp geleceğe taşır. Atlantis¹³ onu geçmişe götürürken, Aden¹⁴ hem geçmişte hem gelecekte tasvir eder onu. Krita Yuga¹⁵ ve Altın Çağ¹⁶ ise onu bir

⁶ More'un *Utopia*'daki iddiasıyla ilgili olarak bk. Kumar, *Ütopyacılık*, s. 11; Urgan, *a.g.e.*, s. 101 vd.

⁷ Ütopyalardaki ada kavramıyla ilgili olarak bk. Akşit Göktürk, *Ada. İngiliz Yazınında Ada Kavramı*, 2. bs., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004, s. 17-55.

* Bu yazıda 'veya' ifadesini, 'ya da' ifadesinden farklı olarak hem 've' hem de 'ya da' anlamlarını kapsayacak şekilde kullanıyoruz.

⁸ Bk. <http://utopia.nypl.org/primarysources.html>; <http://utopia.nypl.org/links.html>; <http://expositions.bnf.fr/utopic/anglais/enimages/aindex.htm>

⁹ Francis Bacon, *Yeni Atlantis*, çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2008.

¹⁰ Jonathan Swift, *Gulliver'in Gezileri*, çev. İrfan Şahinbaş, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006, s. 239-328.

¹¹ Platon, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, 8. bs., İstanbul: Remzi Kitabevi, 1995.

¹² Karl Marx, Friedrich Engels, *Komünist Partisi Manifestosu*, çev. Cenap Karakaya, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1998.

¹³ Platon, *Timaios*, çev. Erol Güney, Lütfi Ay, İstanbul: M.E.B., 1997, 25a vd.; Platon, *Kritias*, çev. Erol Güney, Lütfi Ay, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 2001, 108e vd.

¹⁴ *Kutsal Kitap*, "Eski Antlaşma", İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2001, 2.8-15, 3.

¹⁵ Bk. Kumar, *Ütopyacılık*, s. 14-15.

¹⁶ Hesiodos, "İşler ve Günler", çev. Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1977, 109-126.

yer, toplum, devlet yerine bir çağ yapar. Son dördü ona aynı zamanda ‘inanç’ özelliği katar. Böylece günümüze gelinceye kadar ütopya kavramına farklı anlam yükleri eklenmiş olur. Peki, onun günümüzdeki anlamı nedir?

Türk Dil Kurumu sözlüğünde belirtilen ‘gerçekleşmesi imkânsız tasarı veya düşünce’ şeklindeki anlamını ve benzerlerini bir kenara bıraktığımızda, ütopya kavramının More’da olduğu gibi günümüzde de iki anlamı olduğu söylenebilir. Belirtilmesi kolay olan ilk anlamı, tamamını bir ütopyayı ortaya koymaya ayırmış eserdir. Diğer anlamıyla karışmaması için bu anlamıyla ütopyaya, ‘ütopya eseri’ denilebilir. ‘Francis Bacon’ın ütopyası’ denildiğinde, bu ifade hem Francis Bacon’ın yazdığı *Yeni Atlantis* isimli esere, hem de bu eserin içindeki Bensalem isimli ütopyaya gönderme yapar. Francis Bacon’ın ütopya eserinin *Yeni Atlantis*, onun ütopyasınına Bensalem olduğu söylenerek bir ayırım gerçekleştirilebilir.

Ütopyanın, birinci anlamını da netleştirecek ikinci anlamıysa öyle görünmektedir ki –kavramın anlamı genişledikçe, kapsadıklarına yönelik yargıda bulunma ve aralarındaki farkları göz ardı etmeme konusunda dikkatli olduğu sürece– bu kavramı kullanacak kişilerin More’un Utopiasının taşıdığı devlet –genişletilirse toplum, topluluk, yer ya da dönem– olma özelliğinin yanında hangi özelliklerini temel aldıklarına bağlıdır. Hayalîlik (**outopia**) ve ‘ideallik’ (**eutopia**) özelliklerinden en az biri zorunlu gibi görünmektedir; bunlardan istenirse hayalî olma, istenirse ‘ideallik’, istenirse de ikisi birden ütopyanın temel özelliği olarak görülebilir.¹⁷ Bununla birlikte, ütopyayı, ‘ideallik’ özelliği dışta bırakılarak, hayalî, şu anda var olmayan toplum, devlet, yer ya da dönem olarak düşünmek mümkünse de, ‘ideallik’ özelliği genellikle kabul edilen bir özelliktir.¹⁸ More’un *Utopia*’sının başlığında geçen ‘en iyi’ ifadesi ve eserinin kendisi dikkate alındığında da More’un asıl anlatmak

¹⁷ George Kateb, “Utopias and Utopianism”, Donald M. Borchert (ed.), *Encyclopedia of Philosophy*, Vol. 9, 2nd Edition, Michigan: Thomson Gale, 2006, s. 616.

¹⁸ Bk. Thomas Mautner (ed.), “utopia”, *Penguin Dictionary of Philosophy*, Middlesex: Penguin Books, 1997, s. 584; Nicholas Bunnin, Jiyuan Yu, “Utopia”, *The Blackwell Dictionary of Western Philosophy*, Oxford: Blackwell Publishing, 2004, s. 719; Ahmet Cevizci, “Ütopya”, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000, s. 966; Sargent, *a.g.e.*; “utopia” *The Oxford Dictionary of Philosophy*, Simon Blackburn, Oxford University Press, 2008. Oxford Reference Online. Oxford University Press. İstanbul University. 13 October 2008 <<http://www.oxfordreference.com/views/ENTRY.html?subview=Main&entry=t98.e3216>>; “utopia” *A Dictionary of Sociology*. John Scott and Gordon Marshall. Oxford University Press 2005. Oxford Reference Online. Oxford University Press. İstanbul University. 13 October 2008 <<http://www.oxfordreference.com/views/ENTRY.html?subview=Main&entry=t88.e2442>>; “utopia” *The Oxford Dictionary of Literary Terms*. Chris Baldick. Oxford University Press, 2008. Oxford Reference Online. Oxford University Press. İstanbul University. 13 October 2008 <<http://www.oxfordreference.com/views/ENTRY.html?subview=Main&entry=t56.e1191>>

istediğinin ideal devlet olduğu, onun mevcut olmamasının ikinci planda olduğu söylenebilir.¹⁹

‘İdeallik’ özelliği kabul edilse bile, seçilecek diğer özellikler ile ütopya kavramının kapsamı daraltılabilir ya da genişletilebilir. İstenirse, kavramın ‘ideallik’ özelliği yanında More’daki tüm özellikleri benimsenip onun *Utopia*’sına benzeyen *Güneş Ülkesi* vb. gibi sınırlı sayıda eser ütopya sayılabilir.²⁰ İstenirse, anlamı biraz daha genişletilip Kumar’ın benimsediği gibi –iyi topluma yönelik mitolojik-dini yaklaşımı ve felsefi spekülasyonları katmayarak– konusu iyi toplum olan hayali kurgu çalışmaları ütopya olarak görülebilir.²¹ İstenirse de ‘ideallik’ özelliği dışındaki özelliklerin içerikleri oldukça genişletilerek, kurgu olsun olmasın, ideal, mükemmel, kusursuz olduğu belirtilen** topluluk, toplum, devlet, yer, dönem ya da hayat biçimi olarak tanımlanabilir.

Nasıl tanımlanırsa tanımlansın, ütopya kavramının, bazen karşısında yer alan bazen iç içe geçtiği kakotopya (cacotopia), distopya (dystopia) ve karşı-ütopya (anti-utopia) kavramlarıyla yakın bağı vardır. Eski Yunanca ‘kötü’ anlamına gelen **kakos** (κακός) ile **topos**’un birleştirilmesinden oluşup ‘kötü yer’ anlamına gelen kakotopya, Jermy Bentham tarafından oluşturulmuş görünen bir kavramdır. Yine Eski Yunanca ‘kötü ya da zor yer’ anlamına gelen ‘dystopia’ kavramı John Stuart Mill tarafından icat edilmiştir. Karşı-ütopya ile birlikte bu üç kavram –bazı akademisyenler distopya ile karşı-ütopya arasında ayırım yapsalar da– genellikle birbirlerinin yerine geçecek şekilde, bazen ütopyanın – en iyi yerin– karşısı olarak en kötü yer ya da sadece kötü yer, bazen de ideal olmayan ‘ideal’ yer, toplum, devlet anlamını taşırlar.²²

¹⁹ Bu bakımdan ideallikle doğrudan ilgisi olmayan, Robinsonad olarak adlandırılan edebî tür ile ütopya arasında bir fark olduğu söylenebilir. Robinsonad ve ütopya ile ilişkisi için bk. Akşit Göktürk, *a.g.e.*, s. 59 vd.

²⁰ Urgan, *a.g.e.*, s. 85 vd.

²¹ Kumar, *Ütopyacılık*, s. 47-48.

** Buradaki ‘belirtilen’ ifadesi, kurgulanan, tasvir edilen, ilkeleri konulan, ima edilen, gerekçeli ya da gerekçesiz olarak idealliği veya gerçekliği/gerçekleştirilebileceği iddia edilen veya böyle olduğuna inanılan durumların hepsini kapsayacak şekilde genişletilebilir. ‘İma edilen’ ifadesi ütopya kavramının içeriğini genişletirken aynı zamanda anlamını muğlaklaştırır. Çünkü akla neyin ima edildiği toplumun ideal olduğu sorusunu getirir. Buna belki şöyle bir cevap verilebilir. Tüm yaşayanları tarafından ideal olduğu kabul edilen veya genel olarak olumlu görülen şeyleri ima eden. Örneğin mutluluk, huzurlu olma, güvenlik, tokluk, sağlık, haz alma, acı çekmeme, eşitlik, özgürlük, doğruluk vb.

²² Krishan Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*, çev. Ali Galip, İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2006, s. 172 dn.; Mautner, “dystopia”, *a.g.e.*, s. 157; Gérard Klein, “Kurgu-bilim”, Michéle Riot-Sarcey vd. (ed.), *Ütopyalar Sözlüğü*, s. 147-48; “dystopia” *The Oxford Dictionary of Philosophy*. Simon Blackburn. Oxford University Press, 2008. Oxford Reference Online. Oxford University Press. İstanbul University. 13 October 2008 <<http://www.oxfordreference.com/views/ENTRY.html?subview=Main&entry=t98.e1015>>

Tarihi

Ütopyanın tarihinin başlangıç noktası, onun hangi tanımının benimsendiğine bağlıdır.^{***} Kavramın geniş kapsamlı tanımlarından biri kabul edilirse, ütopyanın tarihi oldukça gerilere, hemen hemen her toplumda olduğu belirtilen mükemmel çağ düşüncesine kadar gider; *Mahabharata*'daki Krita Yuga, Taocu Mükemmel Erdem Çağı²³, *Eski Ahit*'teki Aden bunlara örnektir. Ütopya olarak görülebilecek, yazarı belli olan ilk ifadeninse Homeros'un *Odysseia*'sındaki Phaiaklar ve onların yöneticisi Alkinoos'un konağı olduğu söylenebilir.²⁴ Bundan sonra, Thomas More'un ütopyasına ve ütopya eserine gelene kadar birçok eser, kurgu ve tasvirde bahsetmek mümkündür. Hesiodos'un *İşler ve Günler* isimli eserinde belirttiği insanoğlunun altın olan birinci soyunun yaşadığı dönem –Altın Çağ– ve insanoğlunun dördüncü soyu olan yarı tanrı kahramanların –bazılarının– mutlu ve ölümsüz olarak yaşadığı Okeanos'un kıyısındaki mutluların ya da mesutların adaları; kent-imparatorluğu Atlantis, Sparta²⁵; Platon'un ideal devleti ve Magnesia'sı²⁶; Aristoteles'in ideal devleti²⁷; Phaleas'ın ve Hippodamos'un kurguları²⁸; Aristophanes'in *Kadınlar Halk Meclisi* isimli eseri²⁹; Messeneli Euhemeros'un Diodorus Siculus tarafından aktarılan *Kutsal Metinler*'inde³⁰ geçen Pankhaia adası; Iambulos'un Diodorus Siculus tarafından aktarılan Güneş Adaları³¹; Lukianos'un *Gerçek Tarih*'indeki adalar ve Cennetmekânlılar ya da Mutlular Adası³²; Vergilius'un *Eclogues* ve *Georgics*'indeki Mora yarımadasındaki kırsal bir mutluluk bölgesi olan

*** Bundan sonra belirtilecek ütopya tarihi, kavramın geniş kapsamlı tanımı düşünülerek ama 'ideallik' özelliği ön planda tutularak ve robinsonadları, karşı-ütopyalı, Türk edebiyatındaki ütopyalı içermeyen şekilde hazırlanmıştır. Tütün önemli eserlerini belirtmenin yanında önemli olsunlar olmasınlar Türkçeye çevrilmiş ütopyalı –eksis olsa da– bir döküm vermek amacıyla özellikle eklenmiş, bu eserlerin künyeleri dipnotta belirtilmiştir. Yakın dönem Türk edebiyatındaki ütopyalı için bk. Yasemin Küçükkoşkun, "1980-2005 Dönemi Türk Edebiyatında Ütopik Romanlar ve Ütopyanın Kurgusu", Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

²³ Kumar, *Ütopycılık*, s. 14-15.

²⁴ Homeros, *Odysseia*, çev. Azra Erhat, A. Kadir, İstanbul: Can Yayınları, 7. bs., 1994, 6 vd.

²⁵ Sadık Usta (der.), *Sparta'da Mükemmel Toplum*, çev. Sadık Usta, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2005, s. 63-91.

²⁶ Platon, *Yasalar*, çev. Candan Şentuna, Saffet Babür, 2. bs., İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 1994.

²⁷ Aristoteles, *Politika*, çev. Mete Tunçay, 5. bs., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000, 7. ve 8. bölüm. Her ne kadar Aristoteles ütopycılığc eleştirse de eserinin bu belirtilen kısmı bir ütopya olarak görülebilir.

²⁸ Aristoteles, *a.g.e.*, II. Kitap, 7. Bölüm; *a.e.*, II. Kitap, 8. Bölüm.

²⁹ Sadık Usta (der.), *Platon'dan Jambulos'a Antikçağ Ütopycaları*, çev. Sadık Usta, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2005, s. 33-51.

³⁰ Usta, *Platon'dan Jambulos'a Antikçağ Ütopycaları*, s. 101-10.

³¹ *A.e.*, s. 25-32.

³² *A.e.*, s. 166-207; Samsath Lukianos, "Olmuş Bir Öykü", *Seçme Yazılar*, çev. Nurullah Ataç, İstanbul: Koç Kitaplığı, 2002.

Arcadia'sı ve Altın Çağ tasviri³³; Augustinus'un *De Civitate Dei*'sindeki Tanrı Devleti; Aziz Brendan'ın yaptığı yolculukları anlatan *Navigatio Sancti Brandani*'deki (Aziz Brendan'ın Yolculuğu) cennet ya da kutsanmış adası³⁴, kökü yedinci yüzyıla kadar giden İrlanda söylencesi olan *The Voyage of Maeldun*'daki (Maeldun'un Yolculuğu) adalar³⁵, Ovidius'un *Dönüşümler*'indeki Altın Çağ tasviri³⁶, Kurân'daki Cennet tasviri³⁷, Fârâbî'nin *El-Medinetü'l-Fazıla*'sı³⁸ ve 14. yüzyıl başlarındaki İngiliz halk şiiri "The Land of Cokaygne"deki Cokaygne (ya da Cockaygne) Diyarı³⁹ gibi kurgu, tasvir ve eserler, ütopya veya ütopya eseri olarak sayılabilirler.

Bütün bu 'ütopyalar' farklı yazım biçimlerinde, çoğunlukla birbiriyle bağlantılı veya benzer değilken, birçok Avrupa diline çevrilmiş ve Batı'da büyük bir etki yapmış olan More'un *Utopia*'sının 1516 yılında yayımlanmasından sonra bir ütopya geleneği başlamış⁴⁰ ve 16. ve 17. yüzyılda birçok ütopya yazılmıştır. François Rabelais'nin *Gargantua*'sı (1532)⁴¹, Antonio Francesco Doni'nin *I Mondi*'si (*Dünyalar*, 1552/3)⁴², Philip Sidney'in *Arcadia*'sı (1590), Johann Valentin Andreae'nin *Reipublicæ Christianopolitanæ descriptio*'su (*Christianopolis Devletinin Tasviri*, 1619)⁴³, Robert Burton'un *The Anatomy of Melancholy* (*Melankolinin Anatomisi*, 1621) isimli eserinin içindeki "An Utopia of Mine Owne" kısmı, Tommaso Campanella'nın *Civitas Solis*'i (1623)⁴⁴, Francis Bacon'ın *New Atlantis*'i (1627), Johann Kepler'in *Somnium*'undaki (*Düş*, 1634)⁴⁵ Levania, Samuel Hartlib/Gabriel Plattes'in *A Description of the Famous Kingdome of Macaria*'sı (*Meşhur Macaria Krallığının Tasviri*, 1641),

³³ Bk. Jean-Marie Bertrand, "Altın Çağ", Michèle Riot-Sarcey vd. (ed.), *Ütopyalar Sözlüğü*, s. 14.

³⁴ Göktürk, a.g.e., s. 23; Alberto Manguel, Gianni Guadalupi, *Hayali Yerler Sözlüğü. I. Cilt*, çev. Sevin Okyay, Kutlukhan Kutlu, 2. bs., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007, s. 84-85.

³⁵ Göktürk, a.g.e., s. 22.

³⁶ Ovidius, *Dönüşümler*, çev. İsmet Zeki Eyuboğlu, İstanbul, Payel Yayınevi, 1994, 1.89-114.

³⁷ *Kurân-ı Kerim'in Yüce Meâli*, çev. Elmalılı M. Hamdi Yazır, İstanbul: Ravza Yayınları, 2004, 2/25, 3/15, 18/31, 38/30-33, 78/32-35, 83/22-26, 88/12-16 vd.

³⁸ Fârâbî, *İdeal Devlet*, çev. Ahmet Arslan, İstanbul: Vadi Yayınları, 1998.

³⁹ Kumar, *Ütopyacılık*, s. 17 vd.; Göktürk, a.g.e., s. 24-26; Manguel, Guadalupi, *Hayali Yerler Sözlüğü. I. Cilt*, s. 182.

⁴⁰ Urgan, a.g.e., s. 47; Göktürk, a.g.e., s. 38; Kumar, *Ütopyacılık*, s. 76-77.

⁴¹ François Rabelais, *Gargantua*, 3. bs., İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.

⁴² Bk. Alberto Manguel, Gianni Guadalupi, *Hayali Yerler Sözlüğü. II. Cilt*, çev. Sevin Okyay, Kutlukhan Kutlu, 2. bs., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007, s. 533.

⁴³ Bk. Manguel ve Guadalupi, *Hayali Yerler Sözlüğü. I. Cilt*, s. 176-77.

⁴⁴ Tommaso Campanella, *Güneş Ülkesi*, çev. Vedat Günyol, Haydar Kazgan, 3. bs., İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1996; Toma Campanella, *Güneş Ülkesi*, çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2008.

⁴⁵ Kepler, "Somnium (Rüya)", çev. Bener Ergüngör, *Bilim ve Gelecek*, Sayı: 19, Eylül 2005, s. 18-27.

James Harrington'ın *The Common-Wealth of Oceana*'sı (*Oceana Devleti*, 1656)⁴⁶, Cyrano de Bergerac'ın *l'Autre Monde ou les Etats et Empires de la lune ou de soleil*'si (*Öteki Dünya ya da Ayın ya da Güneşin Devlet ve İmparatorlukları*, 1657), Fénelon'un *Télémaque*'ı (*Telemakhos*, 1699)⁴⁷ bunlardan önemli olanlarıdır.

18. ve 19. yüzyıllarda da ütopya eserleri ve ütopyalar aynı hızla yazılmaya devam etmiştir. Jonathan Swift'in *Travels into Several Remote Nations of the World* ya da bilinen adıyla *Gulliver'in Gezileri* (1726) isimli eseri, Voltaire'in *Micromégas*'ı (1752)⁴⁸ ve *Candide*'indeki (1759)⁴⁹ Eldorado, Morelly'nin *Code de la nature*'u (*Doğanın Kodu*, 1755)⁵⁰, Jean-Jacques Rousseau'nun *Du contrat social*'i (1762)⁵¹, Louis Sébastien Mercier'nin *L'An deux mille quatre cent quarante*'ı (*Yıl 2440*, 1771), Immanuel Kant'ın "Zum ewigen Frieden"i (1795)⁵², Robert Owen'ın *A New View of Society*'si (1813)⁵³, Saint-Simon'un *De la réorganisation de la société européenne*'i (*Avrupa Toplumunun Yeniden Örgütlenmesine Dair*, 1814), Charles Fourier'nin *Le Nouveau Monde amoureux* (y. 1818)⁵⁴ isimli eseri, Etienne Cabet'nin *Voyage et aventures de Lord William Carisdall en Icarie*'si (*Lord William Carisdall'ın İkaryaya Yolculuğu ve Serüvenleri*, 1840)⁵⁵, Karl Marx ve Friedrich Engels'in *Komünist Manifesto*'sundaki (1848)⁵⁶ Komünist ya da Sınıfsız Toplum kurgusu, Samuel Butler'ın *Erewhon*'u (1872)⁵⁷, Jules Verne'in *Les Cinq Cents Millions de la Bégum*'ü (1879)⁵⁸, Edward Bellamy'nin *Looking Backward: 2000-1887* (*Geçmişe Bakış*, 1888)⁵⁹ isimli eseri, William Morris'in *News from Nowhere*'i

⁴⁶ Bk. Manguel ve Guadalupi, *Hayali Yerler Sözlüğü. II. Cilt*, s. 573-74.

⁴⁷ Fénelon, *Telemakhos'un Başından Geçenler cilt I-II*, çev. Ziya İhsan, İstanbul: M.E.B., 1946.

⁴⁸ Voltaire, *Yıldızdan Yıldıza Yolculuk ve Kuyruklu Yıldızlarla Seyahat*, çev. Meral Altındal, Hasanali Yıldırım, İstanbul: Sarnıç İletişim Hizmetleri Armağanı, ts.

⁴⁹ Voltaire, *Candide*, çev. Fehmi Baldaş, 2. bs., İstanbul: M.E.B., 1959.

⁵⁰ Bk. Manguel ve Guadalupi, *Hayali Yerler Sözlüğü. II. Cilt*, s. 541-42.

⁵¹ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, çev. Vedat Günyol, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.

⁵² Kant, "Sürekli (Ebedi) Barış Üzerine Bir Deneme", Nejat Bozkurt (der. ve çev.), *Kant*, 2. bs., İstanbul: Say Yayınları, 2008, s. 275-328.

⁵³ Robert Owen, *Yeni Toplum Görüşü ve Lanark Raporu*, çev. Lale Akalın, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1995.

⁵⁴ Charles Fourier, *Geleceğin Aşk Dünyasından*, çev. Oğuz Özügül, İstanbul: Pencere Yayınları, 1995.

⁵⁵ Bk. Manguel ve Guadalupi, *Hayali Yerler Sözlüğü. I. Cilt*, s. 369-70.

⁵⁶ Karl Marx, Friedrich Engels, *Komünist Partisi Manifestosu*, çev. Cenap Karakaya, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1998.

⁵⁷ Bk. Manguel ve Guadalupi, *Hayali Yerler Sözlüğü. I. Cilt*, s. 235-40.

⁵⁸ Jules Verne, *Begümün 500 Milyonu*, çev. Nihan Özyıldırım, İstanbul: İthaki Yayınları, 2004.

⁵⁹ Bir kısmı Türkçeye çevrilmiştir, bk. Nail Bezel (der.), *Yeryüzü Cennetleri Kurmak: Ütopyalardan Seçmeler*, İstanbul: Say Kitap Pazarlama, 1984, s. 133-158.

(1890)⁶⁰ ve Theodor Hertzka'nın *Freiland*'ı (Özgürülke, 1890)⁶¹ bu yüzyılda yazılan ütopya ve ütopya eserlerinden bazılarıdır.

20. yüzyıldaysa genel olarak ütopyaların yerlerini karşı-ütopyalara, distopyalara bıraktıkları kabul edilse de bu yüzyılda da önemli ütopya eserleri ve ütopyalar yazılmıştır. H. G. Wells'in *A Modern Utopia*'sı (Çağdaş Bir Ütopya, 1904/5)⁶², James Hilton'ın *Lost Horizon*'ındaki (Kayıp Ufuk, 1933) Shangri-La⁶³, Austin Tappan Wright'ın *Islandia*'sı (1942)⁶⁴, Hermann Hesse'nin *Das Glasperlenspiel*'indeki (1942)⁶⁵ Castalia, B. F. Skinner'ın *Walden Two*'su (Walden İki, 1948)⁶⁶, Arthur C. Clarke'ın *Childhood's End*'indeki (Çocukluğun Sonu, 1953)⁶⁷ Tanrısalların gelişinden sonraki Dünya ve Yeni Atina kurguları, Aldous Huxley'nin *Island*'ı (1962)⁶⁸, Italo Calvino'nun *Le Città invisibili*'si (1972)⁶⁹, Ursula K. Le Guin'in *The Left Hand of Darkness*'ı (1969)⁷⁰, *The Dispossessed*'ı (1974)⁷¹ ve *Always Coming Home*'u (1985)⁷², Joanna Russ'un *The Female Man*'i (1975)⁷³, Ernest Callenbach'ın *Ecotopia*'sı (1975)⁷⁴, Samuel R. Delany'nin *Triton*'u (1976)⁷⁵, Marge Piercy'nin *Woman on the Edge of Time*'ı (1976)⁷⁶ ve William Gibson'ın *Neuromancer*'ı (1984)⁷⁷ bunlar arasında sayılabilir.

Tanımlanmasına bağlı olarak, ütopyalar gibi tarihi oldukça gerilere götürülebilecek karşı-ütopya veya distopya tarihinin de 'son dönemi'ndeki önemli eserleri arasında H. G. Wells'in *The Time Machine* (1895)⁷⁸ ve *When the*

⁶⁰ William Morris, *Hiçbiryerden Haberler*, çev. Bahadır Sina Şener, Kerem Karaerkek, İstanbul: Kaos Yayınları, 2002; *Gelecektekiler*, çev. Ekin Bodur, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2002.

⁶¹ Bk. Manguel, Guadalupe, *Hayali Yerler Sözlüğü. II. Cilt*, s. 613-15.

⁶² Bir kısmı Türkçeye çevrilmiştir, bk. Nail Bezel (der.), *Yeryüzü Cennetleri Kurmak: Ütopyalardan Seçmeler*, s. 189-199.

⁶³ Bk. Manguel ve Guadalupe, *Hayali Yerler Sözlüğü. II. Cilt*, s. 728-29.

⁶⁴ Bk. Manguel ve Guadalupe, *Hayali Yerler Sözlüğü. I. Cilt*, s. 386-92.

⁶⁵ Herman Hesse, *Boncuk Oyunu*, çev. Kamuran Şipal, 4. bs., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.

⁶⁶ Bir kısmı Türkçeye çevrilmiştir, bk. Nail Bezel (der.), *Yeryüzü Cennetleri Kurmak: Ütopyalardan Seçmeler*, s. 207-235.

⁶⁷ Arthur C. Clarke, *Son Nesil*, çev. Kayhan Şentin, 2. bs., İstanbul: Cep Kitapları, 1997.

⁶⁸ Aldous Huxley, *Ada*, çev. Semiha Akar, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999.

⁶⁹ Italo Calvino, *Görünmez Kentler*, çev. Işıl Saatçioğlu, 5. bs., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.

⁷⁰ Ursula K. Le Guin, *Karanlığın Sol Eli*, çev. Ümit Altuğ, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1993.

⁷¹ Ursula K. Le Guin, *Mülksüzler*, çev. Levent Mollamustafaoğlu, İstanbul: Metis Yayınları, 1999.

⁷² Ursula K. Le Guin, *Hep Yuvaya Dönmek*, çev. Cemal Yardımcı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2002.

⁷³ Joanna Russ, *Dişi Adam*, çev. Çiçek Öztekin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000.

⁷⁴ Ernest Callenbach, *Ekotopya*, çev. Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994.

⁷⁵ Samuel R. Delany, *Triton*, çev. Metin Çetin, İstanbul: Metis Yayınları, 2000.

⁷⁶ Marge Piercy, *Zamanın Kıyısındaki Kadın*, çev. Füsun Tülek, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1992.

⁷⁷ William Gibson, *Neuromancer*, çev. Melike Altıntaş, İstanbul: Sarmal Yayınları, 1998.

⁷⁸ H. G. Wells, *Zaman Makinesi*, çev. Volkan Gürses, İstanbul: İthaki Yayınları, 2000.

Sleeper Wakes (Uyuyan Uyanınca, 1899), Jack London'ın *The Iron Heel* (1907)⁷⁹, E. M. Forster'in "The Machine Stops" (1909)⁸⁰, Owen Gregory'nin *Meccania. The Super-State (Meccania. Süper Devlet, 1918)*⁸¹, Karel Capek'in *R. U. R. (Rossum's Universal Robots) (Rossum'un Evrensel Robotları, 1921)*⁸², Evgenii Zamiatin'in *We (Mıy) (1924)*⁸³, Aldous Huxley'nin *Brave New World* (1932)⁸⁴ ve *Ape and Essence* (1949)⁸⁵, Ayn Rand'ın *Anthem* (1938)⁸⁶ ve *Atlas Shrugged* (1957)⁸⁷, Arthur Koestler'in *Twilight Bar* (1945)⁸⁸, George Orwell'in *Animal Farm* (1945)⁸⁹ ve *Nineteen Eighty-Four* (1948/9)⁹⁰, Kurt Vonnegut Jr.'ın *Player Piano* (1952)⁹¹, Ray Bradbury'nin *Fahrenheit 451* (1953)⁹², Frederik Pohl ve Cyril M. Kornbluth'un *The Space Merchants* (1952)⁹³, William S. Burroughs'un *The Naked Lunch* (1959)⁹⁴, Anthony Burgess'in *Clockwork Orange* (1962)⁹⁵, Harry Harrison'ın *Make Room! Make Room!* (1966)⁹⁶ ve Margaret Atwood'un *The Handmaid's Tale* (1985)⁹⁷ isimli eserleri sayılabilir.****

⁷⁹ Jack London, *Demir Ökçe*, çev. Ali Ateşoğlu, İstanbul: Bordo Siyah Yayınları, 2005.

⁸⁰ E. M. Forster, "Makina Duruyor", çev. Roza Hakmen, *Cennet Dolmuşu*, Sulhiye Gültekingil (ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

⁸¹ Bir kısmı Türkçeye çevrilmiştir, bk. Nail Bezel (der.), *Yeryüzü Cennetlerinin Sonu: Ters Ütopyalar*, s. 14-28; ayrıca bk. Manguel ve Guadalupi, *Hayali Yerler Sözlüğü. II. Cilt*, s. 511-16.

⁸² Halit Fahri Ozansoy tarafından yapılmış 1928 tarihli *Alem-Şümül Sun'i Adamlar Fabrikası* isimli bir çevirisi mevcuttur; ayrıca bk. Manguel, Guadalupi, *Hayali Yerler Sözlüğü. II. Cilt*, s. 693.

⁸³ Yevgeni Zamyatin, *Biz*, çev. Füsun Tülek, 2. bs., İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996.

⁸⁴ Aldous Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, çev. Ümit Tosun, İstanbul: İthaki Yayınları, 2006.

⁸⁵ Aldous Huxley, *Maymun ve Öz*, çev. Süreyya Evren, İstanbul: İthaki Yayınları, 2004.

⁸⁶ Ayn Rand, *Ego: Hayatın Kaynağı, Manası ve Haysiyeti*, çev. Şerif Yıldız, İstanbul: Plato Film Yayınları, 2003.

⁸⁷ Ayn Rand, *Atlas Silkindi*, çev. Belkıs Dişbudak, İstanbul: Plato Film Yayınları, 2006.

⁸⁸ Arthur Koestler, *Gün Ortasında Karanlık*, çev. Pınar Kür, İstanbul: İletişim Yayınevi, 1999.

⁸⁹ George Orwell, *Hayvan Çiftliği*, çev. Celal Üster, İstanbul: Can Yayınları, 2001.

⁹⁰ George Orwell, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, çev. Nuran Akgören, 4. bs., İstanbul: Can Yayınları, 1999.

⁹¹ Kurt Vonnegut Jr., *Otomatik Piyano*, çev. İrma Dolanoğlu-Çimen, İstanbul: Metis Yayınları, 1997.

⁹² Ray Bradbury, *Fahrenheit 451*, çev. Zerrin Kayalıoğlu, Korkut Kayalıoğlu, İstanbul: İthaki Yayınları, 1999.

⁹³ Frederik Pohl, Cyril M. Kornbluth, *Uzay Tacirleri*, çev. Fatma Taşkent, İstanbul: Metis Yayınları, 1996.

⁹⁴ William S. Burroughs, *Çıplak Şölen*, çev. Sergül Oğur, İstanbul: Altıkkırkbeş Yayınları, 1998.

⁹⁵ Anthony Burgess, *Otomatik Portakal*, çev. Aziz Üstel, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2003.

⁹⁶ Harry Harrison, *Yer Açın! Yer Açın!*, çev. İrma Dolanoğlu, İstanbul: Metis Yayınları, 1996.

⁹⁷ Margaret Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, çev. Sevinç Kabakçioğlu, Özcan Kabakçioğlu, İstanbul: Afa Yayınları, 1992.

**** More'dan sonraki geniş bir ütopya, karşı-ütopya, distopya kaynakçası için bk. <http://utopia.nyu.org/primarysources.html>; <http://expositions.bnf.fr/utopie/cabinets/rep/indbiblio.htm>; ütopyalar üzerine bir kaynakça için bk. <http://www.trin.cam.ac.uk/rws1001/utopia/bibliog.htm>

Ütopyanın tarihi, sadece yazılı bir tarih değildir. İdeal bir toplum tasarlama veya yaratma düşüncesi⁹⁸ ya da –yazıya geçirilmiş olsun olmasın– bir ütopya gerçekleştirmeyi tasarlama veya deneme düşüncesi olarak tanımlanabilecek olan ütopyacılığın sadece düşüncede kalmayan tarihinin de ütopyanın tarihine katılması gerekir. Bu tarih, MÖ 6. ve 5. yüzyıllarda İtalya'nın güneyinde kurulan Pythagorasçı topluluklarla başlatılıp başarısız olduğu ideal devletini kurma girişiminde bulunan Platon'la devam ettirilip More'un, Owen'in, Fourier'nin, Saint-Simon'un, Cabet'nin, Bellamy'nin, Skinner'ın vb. ütopyalarını benimseyen ütopyaçı topluluklarla günümüze kadar getirilebilir.⁹⁹

Türleri

Ütopyalar çeşitli şekillerde türlere ayrılmışlardır. Platon'un ideal devleti gibi, ideal bir siyasî düzen konusunu ele alan bir düşünürün, söz konusu siyasî düzenin gerçekleşmesine katkıda bulunabilecek toplumsal önkabullerinin neler olduğunu düşünüp bu temel üzerinde ideal bir toplum düzeni oluşturduğu *siyasî ütopyalar*; Marx ve Engels'in Komünist Toplumu gibi, gerçekliğin doğası ve işleyişine ilişkin olarak temel bir kavrayışa sahip olduğuna inanan bir düşünürün, tarihsel gelişmenin sonunda ortaya çıkacağına inandığı ideal toplumsal düzenler olarak *tarihî ütopyalar* ve Schiller'in *On the Aesthetic Education of Man (İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine, 1795)* isimli eseri gibi, yazarının insanın tüm potansiyel güçlerinin gerçekleşmesini amaçladığı *felsefî antropolojik ütopyalardan* söz edilebilir.¹⁰⁰ Bunun yanında ütopyaların, E. Bloch ve H. Marcuse gibi düşünürler tarafından, salt düş ve fantezilere tekabül eden 'soyut ütopyalar' ve eleştirel sosyal teoriden türeyen, hâkim ideolojiden uzaklaştıkları ölçüde derinlikli olan 'somut ütopyalar' olarak da ikiye ayrıldığı belirtilmiştir.¹⁰¹

Ütopyaları kanımızca, temel olarak biçimsel ve içeriksel olarak iki türe ayırmak da mümkündür. Bu türler arasında bıçakla kesilmiş gibi bir ayırım yapılamazsa da bu ayırım, özellikle ütopyanın geniş anlamlı tanımını benimsenirse, kavramın

⁹⁸ Sargent, *a.g.e.*

⁹⁹ Kumar, *ütopyacılık*, s. 32, 109-15, 118, 124; Daniel Borus, "Bellamy", Michéle Riot-Sarcey vd. (ed.), *Ütopyalar Sözlüğü*, s. 32; François Foun, "Cabet", Michéle Riot-Sarcey vd. (ed.), *Ütopyalar Sözlüğü*, s. 45-47; Sargent, *a.g.e.*; Akın Sevinç, *Ütopya: Hayali Ahali Projesi*, İstanbul: Okuyan Us Yayın, 2004, s. 75-83.

¹⁰⁰ Kateb, *a.g.e.*, s. 618; Cevizci, *a.g.e.*, s. 967-68.

¹⁰¹ Cevizci, *a.g.e.*, s. 967-68.

kapsadıkları arasındaki farkları göz ardı etmemek için kanımızca zorunludur. Biçimsel olarak onlar, yazım tarzlarına göre, sanatsal/edebî, felsefi/bilimsel/ideolojik ve mitolojik/dinî ütopyalar olarak üçe ayrılabilir. Sanatsal/edebî ütopyalarda, anlatılan ütopyanın idealliği veya gerçekleştirilebileceği yönünde bir iddia yoktur ya da iddia varsa bile onun neden ideal olduğunun, bu ideale nasıl ulaşılabileceğinin detaylı gerekçesi verilmez. Bu tür ütopyalara örnek olarak More'un Utopia'sı, Campanella'nın Güneş Ülkesi vb. verilebilir. Felsefi/bilimsel/ideolojik ütopyalarda, –tasvir edilerek veya ilkeleri belirtilerek– ortaya konulan ütopyanın ideal olduğu veya gerçekleştirilebileceği iddiası vardır ve neden ideal olduğu ve bu ideale nasıl ulaşılabileceği detaylı bir biçimde gerekçelendirilmeye çalışılır. Bu tarz ütopyalara örnek olarak Platon'un ve Fârâbî'nin İdeal Devleti, Marx ve Engels'in Komünist ya da Sınıfsız Toplumu verilebilir. Mitolojik/dinî ütopyalarda ortaya konulan ütopyanın geçmişte mevcut olduğu veya gelecekte mevcut olacağı iddiası ve inancı vardır. Mitolojik-dinî ütopyalara örnek olaraksa Altın Çağ ve Aden verilebilir.

İçeriksel olarak, 'ideal'e nasıl ulaşılabileceğine, ideal toplumda baskın rolü üstlenenin ne olduğuna, ütopyanın oluşumunda veya işleyişinde ekili olan şeyin ne olduğuna göre onlar, bilimsel-teknolojik, ekonomik, dinî, siyasi vb. temelli ütopyalar; 'ideal' olanın ya da 'ideallik'te payı olan şeye göre de eşitlikçi, hiyerarşik, ortaklaşacı, kapitalist, totaliter, anarşist, erkek egemen, feminist ütopyalar vb. gibi türlere ayrılabilirler.¹⁰²

Eleştirisi ve Değeri

Ütopya ve ütopyacılık genel olarak üç noktada eleştirilmiştir. İlk eleştirinin geçmişi Aristoteles'e kadar gider. Bu eleştiri, Platon vb. ideal devlet planlamacılarının yaptığı gibi bir ideal devlet tasvir etmenin, siyaset bilimine yanlış bir giriş yapmak, yanlış bir yöntem kullanmak olduğu şeklindedir.¹⁰³

Ütopyaya ve ütopyacılığa yönelik ikinci önemli eleştiri, Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından yapılmış, daha sonra sadece Marksistler tarafından değil genel

¹⁰² Feminist ütopyayla ilgili bk. Yasemin Temizarabacı Yıldırım, *Ütopyanın Kadınları Kadınların Ütopyası*, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2005; Fatma Esra Gültekin, "Feminist Utopias As Represented In Joanna Russ' Works: *The Female Man And The Two Of Them*", Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006. Farklı bir ütopya türü örneği için bk. Peter Lamborn Wilson, *Korsan Ütopyalari*, çev. Yurdakul Gündoğdu, İstanbul: Aykırı Yayıncılık, 2005.

¹⁰³ Aristoteles, *Politika*, çev. Mete Tunçay, 5. bs., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000, 2.1, 4.1, 7.1 vd.; Sargent, *a.g.e.*

olarak birçok ütopya ve ütopyacılık eleştirmeni tarafından benimsenmiştir. Buna göre, ütopyacılar ve ütopyacı düşünüş naiftir, gerçekdışıdır ve yanlış bir ‘insan doğası’ anlayışına sahiptir.¹⁰⁴ Cioran’ın, “*Hakikî* bir ütopya tasarlamak, inanarak ideal bir toplum tablosunun genel çizgilerini çıkarmak... bunun için muayyen bir dozda saflık, hatta fazla bariz olduğu takdirde sonunda okurun tepesini attırarak bir zevzeklik gerekir.”¹⁰⁵ ifadesi, bu eleştirinin naiflikle ilgili kısmını yansıtmak bakımından burada belirtilebilir. Immanuel Wallerstein da, ütopyalardaki gerçek sorunun sadece var olmamış olmaları değil hiçbir zaman var olamayacakları olduğunu belirterek, ütopya kavramı yerine, kendisinin ortaya koyduğu, tarihsel alternatiflerin ve toplumsal sistemlerin ciddi, rasyonel ve gerçekçi değerlendirilmesi olan ‘ütopistik’ kavramını önermiştir.¹⁰⁶

Üçüncü ve burada belirteceğimiz son ütopya ve ütopyacılık eleştirisiyse, arzulanacak gelecekteki mükemmel toplum tasarıları olan ütopyaların, mükemmellik insan kapasitesi aştığından, uygulamada her zaman şiddet kullanımına götüreceği ve kaçınılmaz olarak baskıcı düzenlere yol açacaklarıdır. Karl Popper bu eleştirinin en bilinen savunucusudur. Popper, ‘ütopyacı yapıcılık’ adını verdiği, bir bütün olarak toplumun yeniden kurulmasını, toplumsal düzende çok geniş değişiklikler yapılmasını içeren yaklaşımı şiddetle eleştirmiştir.¹⁰⁷

Bu eleştiriler karşısında ütopya ve ütopyacılık savunucuları da bunların olumlu değerini, katkısını belirten görüşler ortaya koymuşlardır. Bu görüşler de üç noktada toplanabilir. İlk olarak, ütopya ve ütopyacılık eleştirmenlerinin yukarıda belirttiğimiz, ütopyaların ve ütopyacı düşünüşün baskıcı bir toplumsal düzene götürdüğü eleştirisine karşılık olarak ütopya savunucularından bazıları, sorunun ütopyalar olmadığını, onların mükemmel olduğuna inananlar olduğunu öne sürerler. Onlara göre, ütopyalar gelecekteki mükemmel toplumların tasarıları değildir; ütopyalar bize günümüz toplumunun eleştirisini ve en yüksek insan özelemlerinin ifadelerini verirler.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Sargent, *a.g.e.*

¹⁰⁵ E. M. Cioran, *Tarih ve Ütopya*, çev. Haldun Bayrı, İstanbul: Metis Yayınları, 1999, s. 84.

¹⁰⁶ Immanuel Wallerstein, *Ütopistik ya da 21. Yy.’ın Tarihsel Seçimleri*, çev. Taylan Doğan, 2. bs., İstanbul: Aram Yayıncılık, 2005, s. 11.

¹⁰⁷ K. Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları. Cilt 1: Platon*, çev. Mete Tunçay, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000, 9. bölüm; ayrıca bk. Nicholas Bunnin, Jiyuan Yu, “Utopian Engineering”, *The Blackwell Dictionary of Western Philosophy*, Oxford: Blackwell Publishing, 2004, s. 719.

¹⁰⁸ Sargent, *a.g.e.*; ütopya okuma biçimleri için bk. Dinçer Eşitgin, “Bir Kaçış Teklifi: Ütopya”, *Hece*, Sayı: 90/91/92, Haziran/Temmuz/Ağustos 2004, s. 490-95.

Ütopya ve ütopyacılık savunucularına göre, ütopyaların ve ütopyacılığın katkılarından bir diğeri, onların sadece günümüz toplumunun eleştirisini yapmaları değil, herhangi bir toplumsal değişimin temeli olmalarıdır. Bu görüşün önemli destekçilerinden biri olan Karl Mannheim'a göre, ideolojilerin var olan toplumsal gerçekliği sağlamlaştırmak, sürdürmek, gizlemek işlevini gördüğü yerde ütopyacı düşünce, var olan sosyal yapıyı değiştirmeyi amaçlar.¹⁰⁹

Ütopyaların ve ütopyacılığın savunucularının üçüncü iddiasıysa, ütopyalara ihtiyacımız olduğu ve onların toplumsal gelişime katkısı bulunduğudır. Bu görüşün savunucularından biri olan Ernst Bloch, ütopyacılığın toplumsal gelişimdeki önemli katkısını göstermeyi denemiştir. Ayrıca Bloch'a göre, her zaman olumlu toplumsal değişim için bir potansiyel vardır. Ütopya, sürekli olarak ufuktur, elde edilmemiştir fakat elde edilmeye açıktır. Ütopyacı özlemler ve umut, insan hayatını katlanılabilir yapar ve daha iyi bir hayatı mümkün kılar.¹¹⁰

'Ütopyanın sonu'ndan bahsedildiği çağımızda, geçmişte herhangi bir zamanda olduğundan çok daha fazla, iyi kurulmuş ve uzun yaşayan ütopyacı topluluklar bulunmakta ve ütopya üzerine geçmişte olmadığı kadar yayın yapılmaktadır.¹¹¹ Öyle görünmektedir ki, ütopya konusundaki tartışmalar ve insanoğlunun ütopya özlemi gelecekte de sürecektir.

¹⁰⁹ Karl Mannheim, *İdeoloji ve Ütopya*, çev. Mehmet Okyayuz, 2. bs., Ankara: Epos Yayınları, 2004, s. 217-83; Sargent, *a.g.e.*

¹¹⁰ *A.e.*

¹¹¹ *A.e.*